

Commemoratio

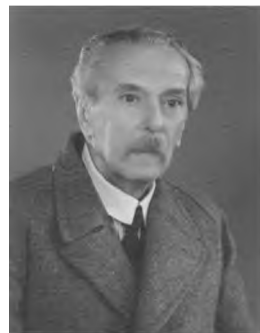
Gy. Dávid Gyula*

Kolozsvár

Gróf Bánffy Miklós végső útja nyomában

In the Footsteps of the Last Voyage of Count Miklós Bánffy. Abstract

Count Miklós Bánffy (1873–1950) writer, politician, actor, the organizer of cultural life in Transylvania between the two World Wars, was the principle overseer of the Transylvania Reformed Church District between 1928–1948. After the Second World War, in 1949, he obtained the permission to travel to his wife in Hungary. He died on July 6, 1950 in Budapest. The funeral speech was held by bishop László Ravasz. His remains were transported from the cemetery of Budapest, Farkasrét, to the family crypt at the Házsongárd cemetery of Kolozsvár (Cluj) in 1976. His place of burial received a first memorial plaque in 2000. Another plaque was placed inside the crypt in front of his urn in 2014.

Gróf Bánffy Miklós
időskori képe

Keywords: Count Miklós Bánffy, Bishop László Ravasz, Házsongárd cemetery (Cluj)

*És ha síromhoz érve
Koporsóban nyugszom én is nemsokára,
E pár szót újjátok az én fejfámra:
Íme az ember,
Gyarló, gyöngé ember,
Aki sokat küzdött, és sokat vétkezett,
És földdé lesz, ami földből vétetett.
Bánffy Miklós: Íme az ember (1948)*

A 2014-es esztendő gróf losonci Bánffy Miklós emlékévéként marad fenn a köztudatban, az író, politikus, képzőművész születésének 140. évfordulóját ünnepelték határon innen és túl. De meg kell emlékeznünk elhunytáról is annak 65. évében. Ebből az alkalomból tesszük közzé dr. Ravasz László (1882–1975) református püspök gyászbeszédének kézzel javított gépiratos

* Gy. Dávid Gyula (Kolozsvár, 1957) építész (Ion Mincu Építészeti Egyetem, Bukarest, 1983), műemlékvédelmi szakmémök (Budapesti Műszaki Egyetem, 1999). Magyarországon, Szigetszentmiklóson él. Építésként egyaránt részt vett a műemlékek felújításaiban és új beépítések tervezésében. Tudományos publikációkkal 1986-tól jelentkezik. Pákei Lajos, Bánffy Miklós, Lechner Ödön építészeti munkásságának kutatója, a bonchidai Bánffy-kastély évszázados építéstörténetének feldolgozója, és e témában összeállított monográfiakötete két kiadásban is megjelent (Gy. Dávid Gyula: *A bonchidai Bánffy-kastély*. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár 2001, 335 old. és 2011, 188 old.).

szövegét.¹ Ez a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltárában őrzött hagyatékában maradt fenn.²

*Mi maradt meg?*³

Bánffy Miklós felett

Jer. 9: 23–24.

Emlékeztek a Jób történetére? Mindene volt, amivel egy gazdag Isten megajándékozhatta legkegyesebb és legkedvesebb hívét. Es mindent elveszített. Azóta száll át a világon, a szíveken, összeomlott emborsorsok felett az örök sóhajlás: „az Úr adta, az Úr vette el”.

Mennyi mindent adott Bánffy Miklósnak is! Az evangéliumi gazdag ifjú vagy a görög Alkibiádes kívül-beliül kopott legény volt mellette.

Bánffy Miklós feleségével,
Várady Arankával és lányával,
Katalinnal (Híd, 1941)

test fű és minden szépsége, mint a mező virága, megszárad a fű és elhull a virág, ha az Úrnak szele fuvall rá”⁵.

Történelmi neve, családi előkelősége, magyar viszonyokhoz mérten nagy vagyon, nagyszerű fizikuma, mindent elbíró egészsége bármilyen nagy ajándékok is, ingyen sem említhetők abhoz képest, amit lelkiekben kapott. Annyi tehetséget, amivel kortársai közül talán senki sem dicsekedhetett. Közéleti pályája felvitte a legmagasabb csúcsra. Zordon, de nagyvonalú történelmi átalakulások cselekvő vagy szenvedő hőse, s e közben megadott neki, hogy valóban nagy ügyeknek, valóban nagy szolgálatot tegyen.

Ezt mondja az Úr: „Ne dicsekedjék a bölcs az ő bölcsességével, az erős se dicsekedjék az erejével, a gazdag se dicsekedjék a gazdagságával”,⁴ mert „minden

¹ Ravasz László beszédét korábban a *Protestáns Szemle* (1993/3, 162.) is közölte. A fenti szöveg a gépirat alapján, a javításokat is figyelembe véve készült, így némileg eltér a nyomtatásban már közölt szövegtől.

² Köszönöm Nagy Edit levéltári igazgatónak, hogy rendelkezésemre bocsátotta ezt az iratot.

³ A temetés időpontja a lap tetejére kézzel írt dátum szerint: 1950. VI. 10. „Jún. 10-én, szombaton volt a temetés: a Farkasréti temetőbe temettem, Budán, mert ott olcsóbb és szebb. Ravasz ref. püspököt kértem meg, ő temette: gyönyörűen beszélt. Röviden, halkan. [...] Szép szellős júniusi délután volt a temetése. Sok szép koszorút küldtek a jóbarátok.” Várady Aranka naplóját idézi Marosi Ildikó: *Bánffy Miklós estéje*. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár 2002, 246. A Farkasréti temető nyilvántartási főkönyve is megerősíti ezt a dátumot. Erdősné Komlósi Katalin temetővezető 2014. május 13-i szíves közlése szerint Bánffy Miklóst 1950. június 10-én temették a temető 19/1-es parcellájába (4. sor, 3-as sírhely). Innen 1974. október 22-én került át az új 27-es parcellába (6. sor, 10-es sírhely). Sajnos a parcellákat mostanra már nem tudjuk beazonosítani. A feltüntetett adatok között fontosnak tekinthetjük a *Főkönyvben* megjelölt halálozási időpontot is, mely szerint Bánffy Miklós 76 éves korában, 1950. június 6-án hunyt el Budapesten.

⁴ Jer 9,23.

⁵ Ézs 40,6–7.

Az a fiatal magyar főember, aki a millénniumi ünnepély bódoló felvonulásában úgy lovagolt el a magyar király előtt, mintha Arany Jánosnak a Daliás Időkről szóló époszi álma testesült volna benne meg, néhány hónappal ez előtt betegen, öregén átlépett a magyar határon olyan szegényen, mint egy bujdosó kuruc közlegény. Aki úgy indult el élni, így jött át meghalni.

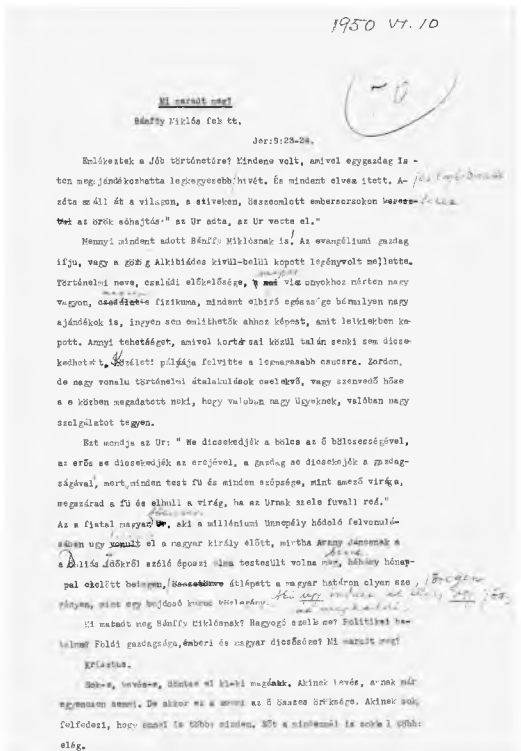
Mi maradt meg Bánffy Miklósnak? Ragyogó szelleme? Politikai hatalma? Földi gazdagsága, emberi és magyar dicsősége? Mi maradt meg?

Krisztus.

Sok-e, kevés-e, döntse el ki-ki magának. Akinek kevés, annak már egyenesen semmi. De akkor ez a semmi az ő összes öröksége. Akinek sok, felfedezi, hogy annál is több: minden. Sőt a mindennél is sokkal több: elég. Úgy, ahogy Pálnak mondta az Úr: Elég néked az én kegyelemem.

Ahová Bánffy Miklós megy, nem ér semmit a test szépsége és dicsősége. A Krisztus orcája minden, Apolló helyett Ecce Homo. Ahová Bánffy Miklós megy, nem ér semmit a legragyogóbb tehetség sem. Minden bölcsességnek, minden ismeretnek, minden látásnak summája a Krisztus. Ahová Bánffy Miklós megy, nem imponál semmiféle érdem, politikai erő, kitüntetés csak az Úr Jézus Krisztus közbenjárása és halálának érdeme. Ahová Bánffy Miklós megy, nincs szegénység, nincs gazdagság, nincs föld és arany, nincs tőke és nincs munka, egyetlen egy dolog van: Krisztus elégtétele, egyszeri és tökéletes áldozatának büntörtlő ereje. Ott egy cím van, egy érdem, egy menedék: Krisztus, aki éppen azért jött, hogy nekünk legyen bölcsességül, igazságul, szentségül és váltságul, hogy aki dicsekedik, az Urban dicsekedjék. Abban az Urban, aki most is, mint mindig, itt is, mint mindenütt azt mondja: »En vagyok az Úr, aki kegyelmet, ítéletet és igazságot gyakorolok a földön és égen.«⁶ Elég néktek az én kegyelemem.

Legyen elég nekünk is, akik ebben a kegyelemben keressünk és csakis ebben a kegyelemben találhatunk igazságot, erőt, igazságot és dicsőséget.

Rávasz László beszédének kézírata
(1950)

⁶ Jer 9,24.

Utóirat

Bánffy Miklós halálának napjáról sokáig ellentmondó adatok keringtek a köztudatban.⁷ Ezeknek tisztázásában az sem segített, hogy a VIII. kerület által 1993-ban kibocsátott anyakönyvi másolat, amely az 1395/1950-es anyakönyvi számra hivatkozott, június 7-ét jelöli meg halála időpontjaként.⁸ Ezek után fontosnak tartottuk az eredeti forrást felkutatni.

Budapest Főváros Levéltárában a XV. 20. 1 szám alatt őrzik a VIII. kerület halotti anyakönyvét, amely az alábbi adatokat tartalmazza:⁹

Folyószám: 1395.

„Bejegyzés ideje: 1950. június 9.

Elhalálozás ideje: 1950. június 6. déli 12 óra.

Családi és utóneve, állása, címe: *Bánffy Miklós író, Budapest, VIII. Röck Szilárd u. 18.*

Vallása: –

Életkora: 76 év.

Házastársának családi és utóneve: *Váradai Aranka.*

Szüleinek családi és utóneve: *néhai Bánffy György.*

néhai Bánffy Irma.

Elhalálozási hely: *Budapest, VIII. Szentkirályi u. 46.*

Halál oka: *hasdaganat.*

Megjegyzés: *Bejegyeztem az A. U. 78. §-a szerint tett írásbeli bejelentés alapján.*

Aláírás: *dr. Hámori Lajos s. k. anyakönyvvezető h.”*

Bánffy Miklós hamvait gróf Bethlen Béla hozta haza Budapestről 1976-ban.¹⁰ A hamvakat október 29-én temették el újra. Végakarata szerint ekkor helyezték el a kolozsvári Házsongárdi temetőben álló családi kriptába. Amint azt Marosi Ildikó feljegyzéseiben is olvashatjuk, ravatala egy kicsi szék volt, amelyet a kriptá előtt helyeztek el.¹¹ Hamvai felett Csutak Csaba kolozsvári esperes tartott gyász-

⁷ 1950. június 5-e szerepel a Petőfi Irodalmi Múzeum adatbázisában (http://opac.pim.hu/index.jsp?from_page=browse&page=details&dbname=gyujtemeny_kat_bib&bib1id=1002&bib1field=100&term=B%C3%A1nffy+Mikl%C3%B3s+1873-1950+losonczy%7C45106%7C61%7C28378%7Ca100), valamint Balogh Edgár (főszerk.): *Romániai magyar irodalmi lexikon. Szépirodalom, közirás, tudományos irodalom, művelődés I. (A–F)*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1981. Az 1950. június 6-i időpontot ld. Marosi Ildikó: *i. m.* 23; valamint Kenyeres Ágnes (főszerk.): *Magyar életrajzi lexikon. 1000–1990*. Javított, átdolgozott kiadás. Arcanum Adatbázis Kft., Budapest 2001, <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/>.

Nagy Edit szíves közlése szerint Bánffy Miklós neve nem szerepel a Budapest Kálvin téri református halotti anyakönyv 1950-es évének bejegyzései között.

⁸ Köszönöm Bartha Lászlónak, hogy rendelkezésemre bocsátotta a másolatot.

⁹ BFL_XV_20_1_XXXIII_1_a_A843_0165.jpg.

¹⁰ Erdősné Komlósi Katalin temetővezető szíves közlése szerint az exhumálás 1976. június 21-én történt a 27-es parcellából, ezt Bánffy Miklós földi maradványainak elhamvasztása követte.

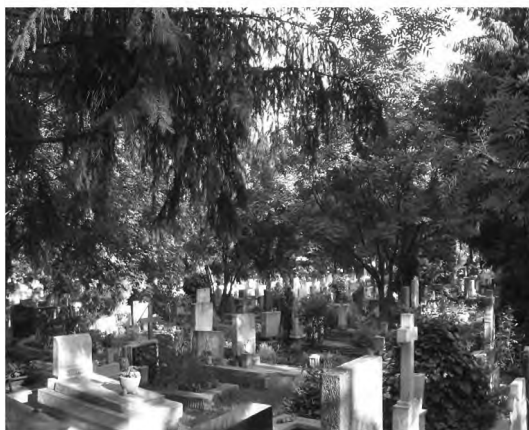
¹¹ „Telefonált Tonk Emil – Kolozsváron volt gyerekorvos –, hogy holnap temetik Bánffy Miklóst, de azt mondták, hogy nem kell róla tudjunk. Sajnos. És akkor hát a férjem mozgási-

beszédet,¹² Tőkés István mondott imát,¹³ és Bálint József bonchidai nyugalmazott református lelkipásztor búcsúzott tőle az alábbi szavakkal:

A Bonchidai Református Egyház-község nevében jöttünk szeretetünket és tiszteletünket kifejezni Bánffy Miklós földi maradványainak örök nyughelyénél.

Neve, élete és munkássága elválaszthatatlan Bonchidától. Jóllehet Kolozsvárott született, de mindig Bonchidát vallotta szűkebb hazájának, családi tűzhelyének, otthonának.

Az atyai ház meghitt és páratlan szépsége vonzotta mindig. Ez volt művészi ihletője – beszédes és biztonságos öreg falak, a homlokzaton felvonuló mitológiai alakok, a zengő és féltett berek, a három mederben folydogáló Kis-Szamos, a zúgó malmok, a születésekor ültetett „Miklós-domb” susogó fenyvese, az erdők és mezők emberei formálták művésszé, íróvá, mindannyiunk maradandó értékévé.

A budapesti Farkasréti temető
27-es parcellája,
ahová 1974-ben került

tott hat presbitert, elment a Berekbe, október volt, már deresek voltak a fák, és ott mindenféle bokorról leszedett egy-egy ágat, én meg varrtam egy zacskót, abba tettünk a kastély mellől földet, úgyhogy tulajdonképpen bonchidai földben van az urnája. Es akkor bementünk másnap, hat presbíter, a sofőrjének az özvegye és mi ketten. Hát temetéshez képest kevesen voltak, olyan 8-9 mágnás állt egy helyen emlékszem, és ott volt egy pár fiatal, három-négy egyetemista, olyan történelem szakosok, ott volt Jakó Zsiga, ott volt Mikó Imre [...], s már megkezdődött a temetés, amikor jött fel Kós Károly. Azelőtt sokáig ki se mozdult, se azután többé, de akkor a lánya és a veje hozták őt karonfogva, és sírt az öreg. Hát ők nagyon jóban voltak [...].

Bethlen Béla hozta az urnát, s egy kicsi zöld konyhai széket hozott az öreg, és arra volt rá téve az urna, olyan szomorúan arra a székre. [...] (Bálint Józsefné nyugalmazott tanító, volt bonchidai lelkipásztor feleségének visszaemlékezését idézi a *Történyben – Gróf Bánffy Miklós-émlékév Erdélyben*, a hódmezővásárhelyi televízió 2014-es minisorozata. Rendezte: Csorba Mária.)

¹² A gyászbeszéd alapigéje 2Kir 22,18–20 volt: *A Júda királyának pedig, aki elküldött titeket, hogy megkérdezzétek az Urat, ezt mondjátok: Azt mondja az Úr, Izrael Istene: Mivelhogy e beszédekre, amelyeket hallottál, meglágyult a te szíved, és magadat megaláztat az Úr előtt, hallván azokat, amiket e hely és az ezen helyen lakók ellen szólottam, hogy pusztulásra és átokká lesznek, és megszággattad a te ruhádat, és sirtál előttem: azért én is meghallgattalak, azt mondja az Úr. Azért ime én téged a te atyáidhoz gyűjtelek, és a te sírodra békeséggel visznek téged... Az alapigét Gaal György közli, ld. Gaal György: *Bánffy Miklós és őseinek nyughelye a Házsongárdi temetőben*. In: Gaal György: *Kolozsvár vonzásában*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda 2005, 297. Bálint József visszaemlékezését és beszédét Marosi Ildikó adja közre, ld. Marosi Ildikó: *i. m.* 381.*

¹³ Tőkés István nyugalmazott teológiai professzor visszaemlékezését idézi a *Történyben – Gróf Bánffy Miklós emlékévé Erdélyben*.

Az atyai házzal átellenben az öreg templom is megbecsült otthona. Ülőhelye a Sipos Dávid faragta szőszék tövében volt. Ennek a templomnak igehallgató és úrvacsorával élő tagja, presbitere és főgondnoka, mindig érdeklődő és áldozatkész, támogató és hitvalló híve. Ezt bizonyítják a faragott kövek, az avuló papírlapok.

Neve egyre említettebbé és közismertebbé válik, mert nemcsak Bonchidát és Kolozvárt, de egész szülőhazáját szerette, és sokat fáradozott érte.

A szeretet és a hála kötelez bennünket, hogy földi maradványainak nyugalomba helyezésénél megjelenjünk.

Hoztunk egy marék földet az atyai ház közeléből s egy csokor dér csipte lombot, a mielő és mindig újraéledő nagy kert bokrairól.

Emléke örökké él bennünk!

Bánffy Miklós ezt írja Vásárhelyi János püspökhöz 1946. április 12-én kelt levelében:

„Azt kívánom, hogy síromat Atyám sírja mellett ássák meg, és ott szabad földben, nem pedig falazott sírba temessenek, ahogy Nagyatyám és Atyám vannak.”¹⁴

Végakarata azonban nem teljesülhetett 1976-ban, ugyanis az akkori körülmények miatt nem volt mód erre. A fehér urna és a bonchidai földdel teli kis zsák a kripta szentélyajtójától balra kivésott urnafülkébe került, amelyet fehér márványtábla zárt le. Felirata:

Dr. Gróf
BÁNFFY MIKLÓS
1874–1950

Ha hamvai nem is kerülhettek atyja, gróf Bánffy György (1843–1929) és nagyatyja, gróf Bánffy Miklós (1801–1894) sírjai mellé, a kripta déli falának harmadik, üres falfülkéjébe az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület reá emlékeztető fehérmárvány emléktáblát helyezett a 2000. november 25-i közgyűlése alkalmából. Ennek felirata:

A házsongárdi Bánffy-kripta
a 2014-es felújítás után a három külső
táblával

¹⁴ Sipos Gábor: Bánffy Miklós tevékenysége az erdélyi református egyházban. In: *Magyar Szemle*, Új folyam, XIX (2010/5–6), (122–133) 132. Sipos Gábor itt az Erdélyi Református Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltára A 6, az Alapítványi levéltár N. A. 536. számú dokumentumra, valamint Marosi Ildikó: *i. m.* 385. old.-ra hivatkozik.

GRÓF BÁNFFY MIKLÓS
ÍRÓ, POLITIKUS
AZ ERDÉLYI REF. EGYHÁZKERÜLET FŐGONDNOKA
1873. XII. 30. – 1950. VI. 5.¹⁵

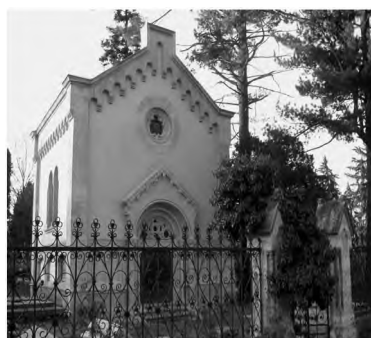
Csaknem négy évtizeddel később, 2014. október 29-én, ünnepélyes keretek között adták át a Házsongárd Alapítvány kezdeményezte és a határokön átnyúló összefogással felújított családi nyughelyet – hivatalos nevén iktári Bethlen-kriptát. A belső restaurátori munkákat is magában foglaló emléképolás, a műemléki felújítás során az egykori hibás adatokat mutató belső emléktábla helyére Bartha László kezdeményezésére és anyagi támogatásával új kőtáblát helyeztek el a következő felirattal:

LOSONCZI
GRÓF BÁNFFY MIKLÓS
1873–1950
CS. ÉS KIR. KAMARÁS V.B.T.T.
POLITIKUS, ÍRÓ, MŰVÉSZ, AZ
ERDÉLYI REFORMÁTUS EGY
HÁZKERÜLET FŐGONDNOKA

Azonban az ünnepélyes alkalom során a koszorúk a déli fal emléktáblája alá kerültek, arra a helyre, amely továbbra is vár Bánffy Miklós hamvainak végső befogadására, „minden pompa nélkül [...] a legszegényebb temetések mintájára, mert azt tartom, hogy a halálban egyenlők vagyunk mindnyájan, és ezt a keresztyéni alázatot temetésem is fejezze ki.”¹⁶

Emléktábla a kripta belső fülkéjébe falazott urna előtt (2014)

A Bánffy-kripta
a házsongárdi temetőben

¹⁵ Az EMKE által és az Ilyés Közalapítvány anyagi támogatásával állított tábla ügyét Balogh Ferenc, az EMKE vezetőségi tagja, a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság elnöke intézte. A márványtábla feliratát Starmüller Géza tervezte és véste.

¹⁶ Sipos Gábor: *i. m.* 132. A Ráday Levéltár Bánffy-hagyatékában megőrződött a levél ceruzával írt fogalmazványa. Ebben még a következőket olvashatjuk: „Ha táblát tesznek valamikor később a kripta falába, az a következő szövegű legyen: Losonczi Gróf Bánffy Miklós, valóságos belső titkos tanácsos, cs. és kir. kamarás, volt magyar kir. Külügyminiszter, az Erdélyi Ref. Egyházkerület főgondnoka. Szül. Kolozsvár 1873. XII. 30. meghalt 19...” Ráday Levéltár Bánffy-hagyaték I. C6/1, Fogalmazványok.

Felhasznált irodalom

Balogh Edgár (főszerk.): *Romániai magyar irodalmi lexikon. Szépirodalom, közirás, tudományos irodalom, művelődés I. (A–F)*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1981.

Gaal György: *Kolozsvár vonzásában*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda 2005.

Kenyeres Ágnes (főszerk.): *Magyar életrajzi lexikon. 1000–1990*. Javított, átdolgozott kiadás. Arcanum Adatbázis Kft., Budapest 2001. <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/>.

Marosi Ildikó: *Bánffy Miklós estéje*. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár 2002.

Ravasz László: Mi maradt meg? Bánffy Miklós felett. Jer. 9: 23–24. In: *Protestáns Szemle* 1993/3, 162.

Sipos Gábor: Bánffy Miklós tevékenysége az erdélyi református egyházban. In: *Magyar Szemle*, Új folyam, XIX (2010/5–6), 122–133.

Bánffy Miklós kedvenc lovai között
(1944 előtt)

Illusztráció. Bánffy Miklós rajza
(Ráday Levéltár, Budapest)

Az EMKE által állított
külső emléktábla

Három tábla, de csak két sír
(a 2014-es felújítás előtti kép)